

Tarama ve Derleme Sözlükleri ile Tanıklanan ‘hapaxlar’¹

‘hapax legomenon’ that can be Proved by the Scanning and Deriving Dictionaries

Ümit Özgür DEMİRCİ²

Özet

Hapax legomenon, (Yunanca: ἁπαξ λεγόμενον) (çoğul: hapax legomena) bir corpusta ya da bir edebî eserde ‘yalnızca bir kez geçen kelime’ anlamına gelen Yunanca kökenli terimdir. Bir defa (ya da tek) anlamına gelen hapax ile, söylemek anlamına gelen legein fiilinin pasif hali legomenon’un bir araya gelmesiyle oluşmuş birleşik isimdir. Clauson, EDPT’de sadece bir yerde tespit ettiği kelimeleri Hap. leg. olarak göstermiş ve kısaltmalar kısmında Hapax legomenon, ‘occurring only once,’ diyerek umumiyetle Dîvānu Lugāti’t-Türk’te tespit ettiği ‘tek örnekleri’ göstermiştir. EDPT’nin yazılmasından sonra, günümüze kadar geçen sürede gerek tarihî lehçeler, gerekse çağdaş lehçeler üzerine yapılan çalışmaların ışığında, EDPT’de hapax legomenon olarak gösterilen tek örneklerin, başka yerlerde de tespit edilmesi sonucunda, bu kelimeler hapax legomenon özelliğini kaybetmiştir. Bu bildiride, EDPT’de hapax legomenon olarak gösterilen; ancak Derleme Sözlükleri, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü ve Tarama Sözlüklerinde tespit edilen ve hapax legomenon özelliğini yitiren kelimeler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Hapax legomenon, hapax, tek veriler, tek örnek, Derleme Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Dîvānu Lugāti’t-Türk, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.*

ABSTRACT

Hapax legomenon (Greek: ἁπαξ λεγόμενον) (plural: hapax legomena) is a Greek word meaning "a word only once" in a corpusta or a literary work. The passive form of "hapax", which means once (or only), and "legein", which means to say, is a compound name formed by the combination of "legomenon". Clauson showed it only in one place in the EDPT, and in the abbreviations Hapax legomenon showed the hapax he found in Dîvānu Lugāti’t-Türk in general, saying 'occurrence only once'. After the writing of the EDPT, these words lose the Hapax legomenon as a result of the detection of certain words, as Hapax legomenon in EDPT, elsewhere, in the light of the work of both the historical dialects and contemporary dialects. In this report, it is shown as Hapax legomenon in EDPT; but the words found in the Compilation and Browsing Dictionaries have been given and those that have lost the Hapax legomenon feature.

Key words: *Hapax legomenon, hapax, single data, single example, Compilation dictionary, Scanning dictionary, Dîvānu Lugāti’t-Türk, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.*

0 Amaç:

Türkçenin önemli etimoloji sözlüklerinden biri olan EDPT’de, Clauson; sadece bir defa tanımlayabildiği kelimeleri ‘hapax’ veya ‘hapax legomenon’³ olarak göstermiştir. Clauson tarafından ‘hapax legomenon’ olarak gösterilen kelimelerin büyük çoğunluğu

¹ Düzce Üniversitesi I. Uluslararası Türk Dili Çalıştayı, mayıs 2018, sayfa: 139-147.

² Düzce Üniversitesi öğretim üyesi.

³ Clauson *hapax legomenon*, Uçar *hapax*, Ata, *hapax*, Tezcan *tek veriler*, Ölmez *tek örnek*, Yıldız *hapax*, Küçük ve Demirci *hapax* terimlerini kullanmışlardır.

DLT'ye, bir kısmı Eski Türkçeye, az bir kısmı da tarihî lehçelerdeki eser veya sözlüklere dayanmaktadır. Clauson'un EDPT'si neşredildikten sonra, yaklaşık elli yıl olmuştur; bu elli yılda gerek Eski Türkçe, gerek tarihî lehçeler, gerekse de hem Türkiye Türkçesi ağızları hem de çağdaş lehçelerdeki ağızlar (dialects) üzerine pek çok çalışma yapılmış; bu çalışmalarda tarihî ve çağdaş lehçelerin söz varlığına ait kelimeler tespit edilerek, araştırmacıların hizmetine sunulmuştur; yapılan bu çalışmalardan faydalanılarak, Clauson'un başka yerde tespit edemediği bazı kelimelerin, EDPT'nin neşrinden sonra yayımlanan eser veya sözlüklerde tespit edilme olasılığı fazladır; bundan dolayı son zamanlarda Türkiye'de Tezcan, Ölmez, Uçar, H. Yıldız, Küçük-Demirci tarafından yapılan makale veya bildirimler ile tespit edilen kelimeler ile *'hapax legomenon'* özelliğini yitiren kelimeler ele alınarak, başta DLT ve tarihî lehçelerdeki bu kelimelerin bugün çağdaş lehçelerde veya ağızlarda yaşadığı ortaya konulmuştur. Bu çalışmada Clauson tarafından *hapax legomenon* olarak gösterilen; ancak Derleme ve Tarama Sözlüklerinde tespit edilen ve *'hapax legomenon'* özelliğini yitiren kelimeler verilmeye çalışılmıştır.

1. Yöntem:

EDPT içerisinde *'hapax legomenon'* olarak gösterilen kelimeler tespit edilerek, *Derleme Sözlükleri*, TDK tarafından genel ağ üzerinden hizmete sunulan *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* ve *Yeni Tarama Sözlüğü* ile karşılaştırılmış, bu sözlüklerde tespit edilen ve *'hapax legomenon'* özelliğini yitiren kelimeler gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kelime daha önce *'hapax legomenon'* ile ilgili çalışmalarda gösterilmiş ise, bu çalışmalara da referans yapılmıştır. Yine DLT'den alınan kelimelerde Atalay, Dankoff&Kelly ve Ercilasun vd. tarafından hazırlanan eserlerdeki geçtiği yerlere de referans yapılmıştır. DLT'deki ilgili kelime farklı okumalar varsa bunlar gösterilmiş, farklı okunan kelimeler için Ercilasun vd. tarafından hazırlanan eserdeki okumalar tercih edilmiştir.

2. **'hapax legomenon' ile ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalar:** Bu konuda Küçük vd. tarafından hazırlanan "Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Hapaxlar -1-" adlı çalışmada Türkiye'de yapılan tüm çalışmaların künyeleri verilmiştir. (bk. Küçük, Serhat ve Demirci, Ümit Özgür. "Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Hapaxlar -1-" II. Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu (Bişkek): Bilim Dünyasına Katkıları. (21-23 Nisan 2016): s: 449-466.

3. Taranan Kaynaklar:

- Dîvânu Lugâti't-Türk* (Atalay, Dankoff&Kelly ve Ercilasun vd.)
- An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*
- Derleme Sözlükleri* (TDK yayımları)
- Cem Dilçin tarafından hazırlanan *Yeni Tarama Sözlüğü*
- TDK tarafından genel ağ üzerinden hizmete sunulan *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*
- TDK tarafından genel ağ üzerinden hizmete sunulan *Tarama Sözlüğü*
- Yukarıda zikredilen ve kaynakça kısmında gösterilen, şimdiye kadar Türkiye'de *hapax legomenon'* üzerine yapılan bildiri ve makaleler.

4. 'hapax legomenon' nedir?

Clauson, terimi *'occurring only once'* [sadece bir defa geçen] biçiminde tarif eder (EDPT XXXIV).

Tietze 'tek örneklerin' başka yerde tespit edilemediği için etimoloji çalışmalarında sorun çıkardığına dikkat çekmiştir (1995, 30).

Tezcan, EDPT’de ‘*hapax legomenon*’ terimine karşılık ‘*tek veriler*’ terimini önerir ve şu tanımı yapar: “Eski ya da yeni bir dilin tüm kaynaklarında sadece bir kez rastlanan kelime ya da deyim” (2008, 298).

Trask: “Yazı dilinde sadece bir kez tanıklanan ve bu nedenle varlığı şüpheli olan kelime veya şekil” (Uçar 2012, 73).

Bussmann’a göre: “Varlığı sadece bir kez tanıklanan, bu nedenle anlam tayininin çoğu zaman zor olduğu dilsel ifade” (Uçar 2012, 73).

Uçar ise “Teklik şekli ‘hapax’ veya ‘hapax legomenon,’ çokluk şekli ‘hapax legomena’ olarak kullanılan terimin, Eski Yunancada ‘bir kez söylenen’ anlamında olduğunu belirtir” (2012, 73).

5. Derleme Sözlükleri, Türkiye Türkçesi Ağzaları Sözlüğü ve Tarama Sözlüklerinde tespit edilen ve ‘*hapax legomenon*’ olma özelliğini yitiren kelimeler:

öpürt- “(su vb... için) içirtmek” *men añar suv öpürttüm* “Ben ona su içirttim” (Atalay III 427; Dankoff&Kelly part III 369; Ercilasun vd. 524), Clauson, EDPT’deki *öpürt-* fiilini; *öpür-* biçiminin hem sinonimi hem de faktitifi olarak göstermiş; kelimenin **Hap. leg.** olduğunu belirtmiştir (EDPT 14b). YTS’de böyle bir kelime tespit edilemedi; ancak DS’de “hızlı hızlı yemek içmek” anlamlarında *höpürt-* fiili bulunmaktadır (DS 2433). Bu kelime de *öpürt-* fiilinin başta *h-* sesinin türemiş biçimi olmalıdır, Türkçede *ayva* > *hayva* örneğinde olduğu gibi Anadolu ağzlarında bazı kelimelerde kelime başında *h-* sesinin türediği görülmektedir.

ıtl- “(köpek vb... şeyler için) kışkırtmak, saldırtmak” *ol anı ıtladı* “O onu köpekletti” (Atalay I 285, Ercilasun vd. 126, Dankoff&Kelly part I 237), Clauson’da **Hap. leg.** olarak gösterilmiş (EDPT 57b; Yıldız 2011, 31). Derleme Sözlüğünde **ıtle-** (1) “kışkırtmak” anlamında bir kelime bulunmaktadır. DLT’de “(köpek vb... şeyler için) kışkırtmak, saldırtmak” gibi anlamlarda bulunan kelime ile, DS’de “kışkırtmak, saldırtmak” gibi anlamlardaki bu kelime aynı kelime olmalıdır.

edleş- “birbirini ağırlamak” *olar bir ékindini edleşti* “Onlar birbirlerini ağırladı” (Atalay I 239, Dankoff&Kelly part I 214; Ercilasun vd. 111). Clauson kelimeyi **Hap. leg.** olarak gösterilmiş (EDPT 58b). Karahanlı lehçesinde *peltek d* ile olan sözcük, Batı Türkçesinde *d* > *d̄* > *y* değişimi sonucu *y* ile, Derleme Sözlüğünde **eyleş-** “Birin hizmetine girmek, birisini ağırlamak; ikamet etmek” gibi anlamlarda TDK’nın Türkiye Türkçesi Ağzaları Sözlüğünde bulunmaktadır (TTAS, giriş tarihi 26. 04. 2018).

üdreğ “artan şey, en az bir iken birden fazla olan şeyler (sürü)” (Atalay I 103; Dankoff&Kelly part I 133 Ercilasun vd. 50). Clauson kelimeyi **Hap. leg.** göstermiş (EDPT 66a). Yine *d* > *d̄* > *y* ve *ü* > *ö* değişimi sonucu Derleme Sözlüğünde **öyrek** “at sürüsü” (DS 3368), biçimi bulunmaktadır.

oglanlık “çocukluktan ergenliğe geçiş dönemi” Kelime EDPT’de **Hap. leg.** gösterilmiş (EDPT 87a), Eski Uygur lehçesinde H II 18, 65’te geçmektedir. Tarama Sözlüğünde **oğlanlık** “çocukluk” anlamında bulunmaktadır. Eski Uygur lehçesinde “çocukluktan ergenliğe geçiş dönemi” anlamında tespit edilen bu kelime, *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde **oğlanlık** (1) “çocukluk” (2) “çocuk havalesi” anlamlarında tespit edilmiştir (YTS 172).

ağış- “(yükseğe çıkmakta) yarışmak, (birbiri ile) yarışmak” EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiş (EDPT 96b; Küçük ve Demirci 2016, 164), *ol meniñ birle tagka ağıştı* “O benimle dağa çıkmakta yarıştı” (Atalay I 185, 94, Dankoff&Kelly part I 187; Ercilasun vd. 94), *ol meniñ birle bir altunda ağıştı* “O, fiyatı bir dinar artırdı” (Ercilasun vd. 94), *begler bir ikindi birle ağıştı* “Begler birbirini kovalamakta yarış ettiler” (Atalay I 185). Derleme Sözlüğünde

ağış- “topluca koşmak, sürü halinde koşuşmak (yarışmak)” anlamlarında bulunmaktadır (DS 93).

ümzük “eğerin ön ve arka ucu, uç” Clauson, Atalay I 105’te geçen kelimeyi **Hap. leg.** göstermiş (EDPT 165a, Ercilasun vd. 55, Dankoff&Kelly part I 134), Derleme Sözlüğünde **ümzük** “ibrik, testi vb... şeylerin uç kısmı, emziği” anlamlarında tespit edilmiştir (DS 4067).

eñit- “şaşırtmak” Clauson kelimeyi **Hap. leg.** göstermiştir (EDPT 179a, Ercilasun 314, Dankoff&Kelly part I 202), Atalay II 274’te şu dürtlükte geçmektedir:

<i>tıgırklanıp seğırtti</i>	Yiğitlenip seğırtti
<i>erin atın yügürtti</i>	Askerini, atını koşturdu
<i>bizni kamug eñitti</i>	Bizi bütün şaşırttı
<i>andag süge kim yeter</i>	Böyle askere kim dayanır

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde “vuracak gibi yapmak, şaşırtmak, korkutmak” anlamlarında **añıt-** fiili bulunmaktadır, bu kelime muhtemelen DLT’de ince sıradan geçen **eñit-** fiilinin Batı Türkçesindeki biçimi olmalıdır (TTAS, ağa giriş tarihi 30. 04. 2018).

ır “utanç, ar” EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiştir (EDPT 192b). DLT’de: **ır**⁴ “utanma bildiren sözdür” *er ır boldı* “Adam utandı” (Atalay I 39; Dankoff&Kelly part I 30; Ercilasun vd. 16, 141).

Derleme Sözlüğünde **ır**(II) “utanç, ar” (DS 2481) biçiminde bulunmaktadır.

urğa “büyük bir ağaç çeşidi” DLT’de “büyük ağaç” Oğuzca ve Argu dilinde de böyledir, denilmektedir (Atalay I 128, Ercilasun vd. 64, Dankoff&Kelly part I 151). EDPT’de **urğa** kelimesi **Hap. leg.** gösterilmiş (EDPT 215b). Derleme Sözlüğünde **ürge (II)** “bir ağaç çeşidi” (DS 4071).

yıraklan- “(yer için) uzak olduğunu farz etmek” *er yerig yıraklandı* “Adam yerin uzak olduğunu düşündü” (yıraklanur, yıraklanmak) (Atalay III 115, Ercilasun vd. 393, Dankoff&Kelly part II 205), EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiştir. Tarama Sözlüğünde “ayrılmak, uzaklaşmak” anlamlarında **ıraklan-** fiili bulunmaktadır (YTS 122).

arsalık “hem erkekliği hem de dişiliği bulunan hayvan” (Oğuzca) (Atalay I 159, Ercilasun vd. 81, Dankoff&Kelly part I 173). EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmekle beraber, Clauson TTS’de “dişilik organı bitişik olup cinsel ilişkide bulunamayan kadın” anlamındaki **aslık** kelimesine dikkat çekmiştir (EDPT 238b). Clauson’un dikkat çektiği **aslık** kelimesi ses düşmesi sonucunda **arsalık** > **aslık** biçimine dönüşmüş olmalıdır; **aslık** “üreme organı olmayan kadın” sözcüğü Tarama Sözlüğünden başka Derleme Sözlüğünde de bulunmaktadır (YTS 26; DS 345).

üzüklük “kesilme, kesik, kırık” (Atalay I 152, Ercilasun vd. 78, Dankoff&Kelly part I 169), EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiştir. Derleme Sözlüğünde **üzüklük** “kopukluk, yırtıklık” (DS 4088).

bakıt-“baktırmak” *ol anı ewdin bakıttı* “O, onu evden baktırdı” Herhangi bir adam bir başkasını herhangi bir yere baktırırsa böyle denir (Atalay II 308, Ercilasun vd. 329, Dankoff&Kelly part II 117). EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiş (EDPT 313a). Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde **bakıt-** “baktırmak” (TDK, TTAS, ağa giriş tarihi 30. 04. 2018).

boğlat⁵ - “bağlatmak”

⁴ Atalay 1999, 36’da kelime *ır*, Ercilasun vd., 16, 656’da *ır*, Dankoff&Kelly 35’de *ır*; Clauson 192b’de *ır* biçimindedir.
⁵ EDPT 315a’da Clauson’un; *boğlat-* Hap. leg; Caus. f. of *boğla-* *men añar bo:ğ bo:ğlattım* “Ben ona bağ bağlattım” (Kaş. II 341) biçiminde okuyup anlamlandırdığı kelime, aslında Clauson tarafından yanlış okunmuştur, ilgili kelime Atalay 1998, 341’de *baglat-*, Ercilasun vd. 2015, 339’da *baglat-*, Dankoff&Kelly 1982, part II 133’te *boylat-* biçimindedir.

- büküt-** “(ağrı vb... şeylerden dolayı) bükülmek” Clauson, EDPT 325a’da kelimeyi *Hap. leg.* olarak göstermiştir (EDPT 325a) *yaglıg aş meni bükütti*⁶ “Yağlı aş bana dokundu” (Atalay II 309; Dankoff&Kelly part II 118; Ercilasun vd. 329). Derleme Sözlüğünde, *büküt-* “bir sıkıntı ile bükülmek” (DS 819).
- çık-** “nemlenmek” EDPT içerisinde *Hap. leg.* olarak gösterilmiştir (EDPT 406a). *ton çıktı* “Elbise nemlendi” Herhangi bir şey kendi kendine topraktan nem alırsa yine böyle denir (Atalay III 183; Dankoff&Kelly part II 245; Ercilasun vd. 426). Derleme Sözlüğünde *çık-* “(Hafif yağmur ile) ıslanmak, nemlenmek” (DS 1212).
- çıkraş-** “gıcırdamak, ses çıkarmak” EDPT’de kelime *Hap. leg.* gösterilmiş (EDPT 411a). *tış çıkraştı* “Diş gıcırdadı” *Herhangi bir şey çok gıcırdarsa yine böyle denir* (Atalay II 209; Ercilasun vd. 293; Dankoff&Kelyy part II 67). Tarama Sözlüğünde *çıkraş-* “fokurdamak” kelimesi bulunmaktadır (YTS 67).
- çaldra-** “ses çıkarmak” EDPT’de *Hap. leg.* gösterilmiş (EDPT 419a). *taş çaldradı* “Taş ses çıkardı” Başka şeyler için de böyledir, zincir ve zincire benzer şeyler yere düşüp ses çıkardığında da böyle denir (Atalay III 447; Dankoff&Kelly part II 379; Ercilasun vd. 532). Derleme Sözlüğünde *çaldıra- (I)* “hafif rüzgâr esmesiyle ağaçlar ve çalıkların hışırdaması, ses çıkarması” *çaldıra- (II)* “(su için) şırıldayarak akmak” *çaldıra- (III)* “(çan vb...) ses çıkarmak” (DS 1171).
- çart** “parça, parçacık” EDPT’de *Hap. leg.* olarak gösterilmiştir (EDPT 428a). DLT’de; *biziñ anda bir çart algumuz bar* “Bizim orada bir parça alacağımız var” (Atalay I 341; Dankoff&Kelyy part 269; Ercilasun vd. 148). Derleme Sözlüğünde *çart* “suyun getirdiği parça, çerçöp” (DS 1084).
- tomrum** “ağaç tomruğu, kütük” EDPT’de *Hap. leg.* olarak gösterilmiştir (EDPT 509a) *tomrum yıgaç* “kütük ağaç” (Atalay I 485; Dankoff&Kelly part I 360; Ercilasun vd. 211). Derleme Sözlüğünde *domrun* “Kerestelik ağaçları düzgün bir şekilde keserek küp biçiminde yapılan kütük” (DS 1553).
- tomur-** “ağacı keserek tomruk yapmak” *Hap. leg.* olarak gösterilmiştir (EDPT 509a), *er yıgaç tomurdu* “Adam ağaçları keserek tomruk yaptı (Adam ağacı direk dibi gibi yuvarlak biçimde kesti)” (Atalay II 85; Dankoff&Kelly part II 7; Ercilasun vd. 256). Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde *tomur-* “ağacı keserek tomruk yapmak” (TDK, TTAS, ağa giriş tarihi 30. 04. 2018). Ayrıca Derleme Sözlüğünde *tomur-* (1) “ağacı dibinden kesmek” (2) “ağaç dallarını kesmek” (3) “Bir şeyi uzununa yarmak” (DS 3960).
- tañlat-** “şaşırtmak, hayrete düşürmek” *ol meni tañlattı* “O beni şaşırttı” (Atalay II 358; Dankoff&Kelly part II 143; Ercilasun vd. 345). EDPT’de Clauson, kelimeyi *Hap. leg.* (?) olarak göstermiş; ancak kelimenin ‘*hapax legomenon*’ olup olmadığı konusunda tereddüt etmiştir (EDPT 522a). Clauson’un tereddüt etmesinin nedeni ise Çağatay lehçesinde Sanglax 163r 15’te geçen “azarlamak, azar işitmeye neden olmak” anlamlarında geçen *tañlat-* fiilidir (EDPT 522a). Çağatay lehçesinde yukarıda belirttiğimiz anlamlar, belki de ‘azar işitmekten dolayı duyulan şaşkınlığın ifadesi olabilir’; ancak bu anlam, ilgili kelimenin ‘*tek veriler*’ olmaktan çıkması için yeterli olmayabilir; ancak Tarama Sözlüğünde “hayrete düşürmek” anlamında *tañlat-* fiili bulunmaktadır (YTS 214).
- tişek** “iki yaşındaki koyun” Clauson EDPT’de kelimeyi *Hap. leg.* olarak göstermiş; ancak Yakut lehçesinde *tişege* ve tarihî lehçelerde *şişek* “iki yaşında koyun” kelimelerine de dikkat çekmiştir (EDPT 563b). Anadolu ağızlarında *şişek* “iki yaşında koyun” kelimesi çok yaygın biçimde

⁶ *büküt-* fiilinin *ol meni tawarın bükütti* “O, beni malla doyurdu” (Atalay II 309) örneğinde “doyurmak” anlamında da görülmektedir.

kullanılmaktadır. Bu kelime *ş* sesinin gerileyici tesiriyle *tışek* > *şışek* biçimine dönüşmüş olmalıdır. *şışek, şışak, şışey, şışik, şışsek, şüşek* “iki yaşında koyun” (DS 3788).

töşeklik “döşek yapmak için kullanılan ipek kumaş” *töşeklik barçın* “Döşek ile döşeğe benzer şeyler yapmak için ayrılmış ipek kumaş” (Atalay I 509; Dankoff&Kelly part I 376; Ercilasun vd. 223). EDPT’de kelime **Hap. leg.** olarak gösterilmiştir. Anadolu ağızlarında **döşeklik** “yatak yüzü, döşek yüzü” (DS 1590).

koğun- “koyunmak” Clauson, KB’de geçen bu kelimeyi **Hap. leg.** olarak göstermiştir (EDPT 603a). *bu kaç harfkıña men kumarı sana koğundum* (KBVP 53). Tarama Sözlüğünde **koyun-** “koyunmak, dökünmek” anlamlarında bulunmaktadır:

Geçüben oturdu kurna yanına

Bir iki tas su koyundu tenine (Câm XV 106; TS 2686; YTS 158).

kayna- “karşı gelmek, diklenmek” *er añar kaynadı* “Adam ona karşı geldi” (Atalay III 302). Kelimeyi Clauson *katna-* biçiminde göstermiştir, Dankoff&Kelly’de de *katna-* biçimindedir (part II 304) Kelime ile ilgili Ercilasun vd. tarafından hazırlanan DLT’de şu dipnot verilmiştir: “*Atalay DTS’de kaynadı, Clauson, Dankoff&Kelly katna:dı. Kelime üç durumda da açıkça ye ile yazılmıştır. Clauson 438’deki katnat- fiilini bunun ettirgen çatısı kabul ediyor, kayna- da katna- da hapax legomenondur. Ancak katnat- DLT’de sadece geniş zaman biçimiyle geçmekteyken diğeri üç durumda da geçmektedir. katnat- fiilinin anlamı da farklıdır (arka arkaya tekrarlatmak) kayna-, kağıt- ve kağır- fiilleri ile köktaş olabilir*” (Ercilasun vd., 474). Derleme Sözlüğünde **kayna- (I)** “sataşmak, diklenmek, takılmak, dövmek” (DS 2705).

kepeklik “kepek konan yer” (Atalay I 508; Dankoff&Kelly 375; Ercilasun vd. 222). Clauson kelimeyi **Hap. leg.** göstermiştir (EDPT 689a). Derleme Sözlüğünde **kepeklik** “evlerde ocakların iki tarafında bulunan hücreler, gözler, kepeklik” (DS 2746).

kirgin “(devenin çiftleşme vb... dönemlerde) kızgın zamanı” *boğra kirkini kirdi* “Deve kızışma zamanına girdi” (Atalay I 443; Dankoff&Kelly part I 333; Ercilasun vd. 192). Clauson kelimeyi **Hap. leg.** göstermiştir (EDPT 743b). M. Ölmez “Dīvānu Luğāti’t-Türk’teki Tek Örnekler (1)” adlı bildirisinde kelimeyi Eski Uygur lehçesinde tespit ederek kelimenin ‘hapax legomenon’ (tek örnek) olmadığını göstermiştir (Ölmez 2008, 295). Sözcük ayrıca Derleme Sözlüğünde **girgin** “şubat ayında azgınlaşan erkek deve” (DS 2083), biçiminde bulunmaktadır.

kerim “duvar vb... yerlere örtülen halı, çarşaf” *tam kerimi* “duvar örtüsü” (Atalay I 398; Dankoff&Kelly part I 304; Ercilasun vd. 171). EDPT’de kelime **Hap. leg.** olarak gösterilmiştir (EDPT 745b). Derleme Sözlüğünde, “dokumacılıkta tezgâha gerilen iplik” anlamında **gerim** kelimesi bulunmaktadır ki bu kelime de muhtemelen kerim “duvar vb yerlere örtülen halı, çarşaf” kelimesiyle yakın ilişkilidir (DS 2002).

sedret- “(elbise için) seyreltmek” *ol tonug sedretti* “O elbiseyi seyreltti” (Atalay II 332; Dankoff&Kelly part II 129; Ercilasun vd. 336). EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiş (EDPT 802b). Derleme Sözlüğünde **seyret-** “(kumaş vb şeyler için) aralamak, seyreltmek” (DS 3601).

sagınlıg “sağmal hayvan” *sagınlıg er* “sağmal hayvanı olan kimse” (Atalay I 499; Dankoff&Kelly part I 369; Ercilasun vd. 219). EDPT’de kelime **Hap. leg.** gösterilmiş (EDPT 814b). Derleme Sözlüğünde **sagınlı** “sağın hayvanı” kelimesi bulunmaktadır (DS 3515).

Sonuç:

- 1) Benim tespitime göre EDPT’de yaklaşık 2250 adet ‘hapax legomenon’ vardır, EDPT’nin yaklaşık 9600 madde başı olduğu dikkate alınırsa, ‘hapax legomenon’ olan kelimelerin oranı %21,6’dır. Bu oran hiç de azımsanacak oran değildir, Clauson sözlüğünün neşrinden günümüze kadar 46 yıl geçmiştir. Clauson tarafından ‘hapax legomenon’ gösterilen

kelimelerin günümüz Türkoloji verileri doğrultusunda tekrar ele alınıp değerlendirilmesi; Türk lehçe veya ağızlarına ait sözlüklerde bulunup bulunmadığının incelenmesi Türkoloji açısından önemlidir.

- 2) Bu çalışmada EDPT’de ‘hapax legomenon’ olarak gösterilen; ancak *Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* ve *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilerek, ‘hapax legomenon’ olmaktan çıkan 32 adet sözcük ele alınmıştır. Tespit edilen 32 adet kelimenin 30 tanesi DLT, 1 tanesi Eski Uygur lehçesi, bir tanesi de KB’ye aittir.

6. Kısaltmalar:

DLT	Dîvânu Lugati’t-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
Hap.leg.	Hapax legomenon
TDK	Türk Dil Kurumu
TTAS	Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü
vb.	ve benzeri
YTS	Yeni Tarama Sözlüğü

7. Kaynakça

Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk*. c. I, II, III, IV. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999.

Clauson, Gerhard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford At The Clarendon Press, 1972.

Dankoff, Robert, ve Kelly, James. *Mahmut al-KÂŞGARÎ (Dîwân Luğât at-Türk)*. Harvard: Harvard Üniversitesi, 1982.

Derleme Sözlükleri. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

Dolayısıyla Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildiri Metinleri, Rize: Rize Üniversitesi, s: 298-302, 2008.

Ercilasun, Ahmet Bican, ve Akkoyunlu Ziyat. *Dîvânu Luğâti’t-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015.

Küçük, Serhat, ve Demirci, Ümit Özgür. “Dîvânu Luğâti’t-Türk’teki Hapaxlar -1-” II. Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu, Bişkek: Mahmud Kaşgari Doğu Üniversitesi, s: 160-166, 2016.

Ölmez, Mehmet. "Dîvânu Luğâti’t-Türk’teki Tek Örnekler Üzerine (1)" Doğumunun 1000. Yılı Dolayısıyla Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildiri Metinleri, Rize: Rize Üniversitesi, s. 295-297, 2008.

Tezcan, Semih. "Dîvânu Luğâti’t-Türk’teki Tek Veriler (Hapax Legomena)" Doğumunun 1000. Yılı *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Uçar, Erdem. “Eski Türkçe Hapaxlar.” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1 (2012): 73-101.